

Rose-Marie Peake ja Saara Hilpinen

Kohti sateenkaarisensitiivistä käännettä Suomen historian tutkimuksessa

Sukupuoletutkimuksen yliopistonlehtori, dosentti Tuula Juvonen lateli *Historiallisessa Aikakauskirjassa* (1/2021) kaivattuja suoria sanoja kotimaisen historian tutkimuksen hämmentävästä sokeasta pisteestä, eli sateenkaarihistoriasta ja sen puutteesta.¹ Artikkelissaan Juvonen osoittaa historiallisten tutkimusmenetelmien ja tulkintaprosessien ongelmakohtia ja kysyy poleemisesti, ”kykenevätkö heterohistorioitsijat luopumaan heteroseksuaalisuutensa herkeämättömästä uusintamisesta omista tutkimuksissaan?”²

Seuraavassa tartumme omista näkökulmistamme käsin Juvosen kritiikkiin. Olemme kaksi Helsingin yliopistossa humanistisessa tiedekunnassa historioitsijan koulutuksen saanutta tutkijaa, joista toinen on väitellyt Euroopan historiasta ja toinen työstää Suomen historian alaan kuuluvaa väitöskirjaa. Tarkoituksenamme ei ole laatia puolustuspuheenvuoroa, sillä Juvonen osoittaa tieteenalamme puutteet kiistattomasti. Haluamme silti vielä pohtia syvemmin taustasyitä tutkimustilanteelle. Tarkoituksemme on pehmentää Juvosen kritiikkiä huomauttamalla, että nähdäksemme puutteellisen tutkimuksen taustalla ei ainakaan nykytutkijoiden kohdalla vaikuta olevan halu uusintaa heteroseksuaalisuutta tai tuottaa heteronormatiivista tutkimusta, etenkin syrjivistä asenteista käsin. Väitämme, että tutkimuksen taustalla on hyviä aikeita, joiden

toteuttamista vaikeuttavat etenkin elämäkertatutkimuksen kehityshistorian painolasti ja tutkimuseettisten pohdintojen tämänhetkinen vaihe. Esitämme, että sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuden käsitteleminen voi hyvinkin olla seuraava käänne suomalaisessa historian tutkimuksessa, jossa kaivataan nyt rohkeutta tarttua hankalilta tuntuviin aineistoihin ja riskinoton sietämistä.

Hankala yksityiselämä ja sukupuolen käsite

Ensimmäisenä taustalla olevista syistä tartumme yksityiselämän käsittelyyn tutkimuksissa. Kiinnitimme huomiota Juvosen esiin nostamaan argumenttiin, jota artikkelin vertaisarvioitsijat olivat käyttäneet: historioitsijoiden parissa seksuaalisuus erilaisine variantteineen on koettu ”yksityiselämän’ piiriin kuuluvana seikkana tai kuitataan ’intiimielämäksi”³ Nähdäksemme tätä kommenttia on mielekästä avata selventämällä erityisesti biografisen tutkimuksen historiaa Suomessa. Olemme valinneet biografisen tutkimuksen erityisen huomiomme kohteeksi kahdesta syystä: sen piirissä sivutaan usein läheisimmin yksityiselämää ja tutkimuksessa käytetään Juvosenkin mainitsemia sateenkaarihistorian kanalta arvokkaita lähderyhmiä, egodokumentteja.⁴

Kotimainen elämäkertatutkimus on ollut 2010-luvulta lähtien nosteessa ja menetelmällistä

1. Tuula Juvonen, Historian tutkimusta toisin katsoen. *Historiallinen Aikakauskirja* 119:1 (2021), 66–76.

2. Juvonen 2021, 76.

3. Juvonen 2021, 66.

4. Tarkennettakoon vielä, että käytämme puheenvuorotekstissämme synonyymisesti termejä sateenkaarihistoria ja queerhistoria kuvamaan tutkimusta, joka kohdistuu sukupuolen ja seksuaalisen halun moninaisuuden tavoittamiseen historiassa.

keskustelua on käyty *Historiallisen Aikakauskirjan* teemanumerossa (4/2012) sekä artikkelikoelmassa *Historiallinen elämä*.⁵ Viimeksi mainittua teosta on jo ruodittu sateenkaarihistorian näkökulmasta,⁶ joten keskitymme seuraavassa vähemmälle historiografiselle huomiolle jääneeseen Maarit Leskelä-Kärjen tuotantoon. Hän kuuluu elämäkertatutkimuksen johtaviin tutkijoihin ja on pohtinut laajasti biografisen tutkimuksen kehitysvaiheita, menetelmiä ja erityiskysymyksiä. Teos *Toisten elämät: Kirjoituksia elämäkerroista* kuvaa suomalaista biografista tutkimusta alati kehittyvänä, jopa murroskautta elävänä alana, jossa moninaisen ja inklusiivisen tutkimuksen ihanne on läsnä.⁷ Valitettavasti seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuuden analysointi ja heteronormin purkaminen puuttuvat tältä agendalta. Ehdotamme, että tähän on kaksi syytä: biografisen tutkimuksen perinteen painolasti ja vakiintumaton sukupuolentutkimuksen käsitteiden soveltaminen suomalaisessa historiantutkimuksessa.

Toisten elämien perusteella vaikuttaa siltä, että kotimaisen elämäkertatutkimuksen tämänhetkinen kehitysvaihe, jossa tilaa saavat myös naiset ja vähäväkiset, on itsessään jo suuri saavutus. Nykytilanteeseen on päästy taistelemalla kansallismielisen biografisen perinteen puristuksissa, jossa kansallisen identiteetin rakentaminen on ollut keskeistä alusta saakka. Tällaisesta näkökulmasta käsin seksuaalisuus näyttäytyy juurikin yksityiselämän piiriin kuuluvana intiimiasiana, jolla ei ole merkitystä ”suuremmassa kuvassa”, kansakunnan kehitystyöhön osallistuneiden yksilöiden tarkastelussa.

Kansallismielisen ja työkeskeisen perinteen purkamiseen on kuitenkin jo ryhdytty ujuttamalla mukaan teoreettisia näkökulmia, jotka antavat mahdollisuuden tarkastella myös yksityiselämää. Yksi tällainen viitekehys on intersektionaalisuus, jota Leskelä-Kärki niin ikään käsittelee teoksessaan *Toisten elämät*. Alkujaan sukupuolentutki-

muksesta kantautunut käsite on kuitenkin omaksettua vain osittain: sillä viitataan sukupuoleen (ja tarkemmin ottaen vain cis-naisen eli syntymässään naiseksi määritellyn sukupuoleen osana binääristä mies–nainen-sukupuolijärjestelmää), ikään, sosioekonomiseen asemaan, siviilisäätyyn sekä uskontoon yksilön elämänkulkuun vaikuttavina tekijöinä. Moninaisemman sukupuolikäsityksen lisäksi analyttisistä kategorioista puuttuu myös etnisuus. Tässä valossa ei hämmästyttä, että seksuaalinen suuntautuminen ei ole vielä saanut osakseen tutkimuksellista huomiota. Analyttisten kategorioiden käyttö on laajentunut, mutta prosessi on vielä kesken.

Leskelä-Kärjen teoksessa mainitaan useita historiallisia naisia, kuten Sophie Elkan, Selma Lagerlöf, Tove Jansson ja Mirkka Rekola, jotka elivät heteronormin ulkopuolella.⁸ Analyysissa seksuaalinen suuntautuminen ei kuitenkaan nouse omaksi analyttiseksi kategoriakseen, vaan tuntuu sulautuvan sukupuolen alakategoriaksi. Näin tullaan syrjäyttäneeksi samansukupuolisia suhteita harrastavien ihmisten kulttuuri ja omanlainen elämäntyyli tyypistämällä heidät syntymässä määritellyn sukupuolensa edustajiksi ja implisiitistisesti myös heteroseksuaaleiksi.

Kansainvälisessä keskustelussa kiistellään niin sanotun *life writing* -tutkimuksen ja akateemisen biografisen tutkimuksen eroavaisuuksista. Kriittikkojen mielestä joidenkin *life writing* -tutkijoiden keskittyminen tietoisesti marginalisoitujen ryhmien edustajiin on vastoin akateemisia tutkimusperiaatteita ideologisuutensa vuoksi.⁹ Tämä on mahdollisesti vähentänyt osaltaan kiinnostusta sateenkaarihistoriaan myös Suomessa.

Anakronismin vahtikoirat ja ajattelematon cis-heteropesu

Ajallisen kontekstualisoinnin painottaminen haastaa historioitsijoiden tulkintaprosesseja. Anakronismin vahtikoirina meidän pitää kuitenkin pystyä ulottamaan pohdintamme myös

5. Heini Hakosalo, Seija Jalagin, Marianne Junila & Heidi Kurvinen (toim.) *Historiallinen elämä. Biografia ja historiantutkimus*. SKS 2014.

6. Riikka Taavetti, Queer-historian avoimet menneisyydet. Teoksessa Elina Hakoniemi, Ilkka Kärrylä, Kristiina Silvan & Riikka Taavetti (toim.) *Ajankohta. Poliittisen historian vuosikirja 2018*. Helsingin yliopisto 2018, 108–111; Juvonen 2021, 72.

7. Maarit Leskelä-Kärki, *Toisten elämät. Kirjoituksia elämäkerroista*. Avain 2017.

8. Leskelä-Kärki 2017, 7, 42, 47.

9. Craig Howes, What are we running from? Research and Ideology in biography and Life Writing. Teoksessa Hans Renders, Binne de Haan & Jonne Harmsma (toim.) *The biographical turn. Lives in history*. Routledge 2017, 165–175; Leskelä-Kärki 2017, 16.

siihen, millä tavalla yhden ilmiön, sateenkaari-ihmisten, käsittelemättä jättäminen tai ilmiön suoranainen kieltäminen anakronismiin vedoten ruokkii toista ilmiötä, historiamme ”cis-heteropesua” tai seksuaalisuuden sivuuttamista kokonaan. Nostamme esille Tuula Juvosen tavoin Kirsi Vainio-Korhosen ja Anu Lahtisen *Lemmen ilot ja sydämen salat: Suomalaisen rakkauden historiaa* -teoksen vuodelta 2015. Kirja on oiva esimerkki hyvistä tarkoituspelistä. Kirjoittajat esimerkiksi osoittavat selväsanaisesti tukensa sateenkaari-ihmisille ja tasa-arvoiselle avioliittolaille luvussa ”Porvarillista lempeä ja sateenkaariperheitä”.¹⁰ Tästä kannanotosta huolimatta kirjasta löytyy osioita, jotka ovat ristiriidassa yhdenvertaisuuden edistämisyhtymysten kanssa.

Kuten Tuula Juvonen on jo tuonut esiin, 1700-luvun miesten väliset tunteikkaat suhteet tulkitaan suoraviivaisesti platonisiksi, vaikka muitakin tulkintamahdollisuuksia olisi.¹¹ Myöhemmin samassa luvussa kirjoittajat ohittavat sukupuolen moninaisuuden historian kannalta arvokkaita ilmiöitä. Tapaukset, joissa historialliset henkilöt pukeutuivat vastakkaisen sukupuolen vaatteisiin, selitetään joko yrityksinä kiertää oman säädyn koodistoja tai saada taloudellista etua.¹² Queersilmälasein nämä tapaukset voisi kuitenkin lukea mahdollisina lähteinä muusta kuin cis-sukupuolisesta itseilmmaisesta. Sillä mistä etsisimme jälkiä sateenkaari-ihmisistä ellemme tämällyypisistä tapauksista?

Kirjoittajat pohjaavat tulkintansa ruotsalaisen tutkijan Jonas Liliequistin kahteen artikkeliin.¹³ Liliequist tarjoaa kuitenkin esimerkin queer-kompetenssin kasvusta myöhemmissä artikkeleissaan, joita Vainio-Korhonen ja Lahtinen eivät ymmärrettävästi voineet vielä huomioida

vuonna 2015 ilmestyneessä kirjassaan. Vuonna 2018 *Svenskt kvinnobiografiskt lexiconissa* ilmestyneessä artikkelissa Liliequist käsittelee perusteellisemmin aiemmissa artikkeleissa mainitsemaansa Maria Johansdotteria, jota hän kuvailee käyttäen sanaa queer. Hän valottaa artikkelissa tarkasti Johansdotterin tapaa ilmaista sukupuoli-taan ja harjoittaa samansukupuolisia suhteita.¹⁴

Samanlaista queer-kompetenssia tarvitaan myös suomalaisessa historian tutkimuksessa. Muussa tapauksessa on vaarana, että tuotamme tahattomasti syrjivää tutkimusta. Mainittujen lähteiden moninaisempi käsitteleminen ja tulkintahorisontin laaventaminen kohti queeriä (ilman kiveenhakattuja päätelmiä suuntaan tai toiseen) tarjoaisi upean mahdollisuuden vaikuttaa esimerkiksi nykypäivän transihmisten asiaan kytkeällä heidät legitimiiksi osaksi suomalaisten historiaa.

Eettisestä ylivarovaisuudesta

Tulkintaprosesseissa usein näkyvä ylivarovaisuus liittyy nähdäksemme Suomen historian tutkimuksessa vilkkaana käyvään, mutta varsin tuoreeseen pohdintaan tutkimusetiikasta. Sekä *Toisten elämät*, kirjeiden käyttöön opastava teos *Kirjeet ja historian tutkimus* että laajemmin pohjoismaista biografiatutkimusta käsittelevä *Biography, gender and history* tuovat esiin huolen siitä, miten uskaltaa tehdä tulkintoja toisista ihmisistä. Lisäksi vuonna 2017 julkaistiin aiheelle omistettu kirja, *Historiantutkimuksen etiikka*.¹⁵

Eettistä stressiä tuntuu lisänneen 2000-luvulla tapahtunut niin kutsuttu eettinen käänne, joka on korostanut tutkimuskohteen yksityisyydensuojaa. Yksityisyyden suojalla tunnutaan viittaavaan erityisesti aihepiireihin, joista tutkimuskohde on itse

10. Kirsi Vainio-Korhonen & Anu Lahtinen, *Lemmen ilot ja sydämen salat. Suomalaisen rakkauden historiaa*. WSOY 2015, 193.

11. Juvonen 2021, 70–71.

12. Vainio-Korhonen & Lahtinen 2015, 134.

13. Jonas Liliequist, Kvinnor i manskläder och åtrå mellan kvinnor. Kulturella förväntningar och kvinnliga strategier i det tidigmoderna Sverige och Finland. Teoksessa Eva Borgström (toim.) *Makalösa kvinnor. Könsöverskridare i myt och verklighet*. Alfabet Anamma 2002, 63–123; Jonas Liliequist, Kärlek, kön och sexualitet. Teoksessa Jakob Christensson (toim.) *Signums svenska kulturhistoria. Gustavianska tiden*. Signum 2007, 154–195.

14. Jonas Liliequist, Maria Johansdotter. *Svenskt kvinnobiografiskt lexicon* <https://skbl.se/sv/artikel/MariaJohansdotter> (2.6.2021).

15. Leskelä-Kärki 2017, 15; Tiina Kinnunen, Maarit Leskelä-Kärki, Erla Hulda Halldórsdóttir & Birgitte Possing, Afterword. Future Challenges. Teoksessa Erla Hulda Halldórsdóttir, Tiina Kinnunen, Maarit Leskelä-Kärki & Birgitte Possing (toim.) *Biography, gender and history. Nordic perspectives*. K&h 2016, 257, <https://www.utupub.fi/handle/10024/130972> (21.5.2021); Anu Lahtinen, Maarit Leskelä-Kärki, Kirsi Vainio-Korhonen & Kaisa Vehkalahti, Kirjeiden uusi tuleminen. Teoksessa Anu Lahtinen, Maarit Leskelä-Kärki & Kirsi Vainio-Korhonen (toim.) *Kirjeet ja historian tutkimus*. SKS 2011, 24; Satu Lidman, Anu Koskivirta & Jari Eilola (toim.) *Historiantutkimuksen etiikka*. Gaudeamus 2017.

vaiennut. Marjo Kaartinen avaa *Historiallisessa Aikakauskirjassa* (2/2017) eettistä dilemmaa liittyen valintaansa kirjoittaa Vera Hjeltin uskonnollisuudesta. Kaartinen kokee tarpeelliseksi perustella aiheesta kirjoittamista tekijänoikeuslaista tutulla 70 vuoden suoja-ajalla sekä sillä, että oma aikamme ei enää koe häpeälliseksi Hjeltin kannattamaa maailmankatsomusta, vaan hyötty tutkimustiedosta, joka monipuolistaa käsitystämme historiasta.¹⁶

Seksuaalisen halun ja sukupuolen moninainen toteuttaminen on aiheena vieläkin arempi kuin uskonto. Silti Kaartisen perusteluja soisi sovellettavan rohkeasti myös sateenkaari-ihmisten tutkimuksessa. Voimme kysyä itseltämme, keiden mainetta tai tunteita oikein pelkäämme loukkaavamme. Tutkimuskohteemme, hänen jälkeläistensä? Entä mitä pidämme häpeällisenä ja miksi? On hyvä pitää mielessä, että etenkin arkistoissa säilytettävät egodokumentit ovat jo käyneet läpi useitakin karsimisprosesseja ennen kuin dokumentit on asetettu tutkijoiden ulottuville sillä oletuksella, että tutkijat ammattitaidollaan osaavat tulkita niitä parhaalla mahdollisella tavalla. Ripustautuminen historiallisiin soveliaisuuskäsityksiin ei mene yksiin niiden arvojen kanssa, joihin nykypäivän tutkijoina olemme sitoutuneet: yhdenvertaisuuden ja syrjimättömyyden edistäminen. Luottakaamme itseemme ja siihen, että jälkipolvien tehtävä on nimenomaan tuottaa uusia tulkintoja ja näkökulmia ja siten kasvattaa tietoaamme menneestä.

Sateenkaari-Suomen historia ja tutkimuksen tulevaisuus

Haasteista huolimatta uskomme suomalaisen sateenkaarihistorian tutkimuksen tulevaisuuteen, sillä merkkejä muutoksesta on jo ilmassa. Puheenvuoromme kirjoitushetken, syksyyn 2021, mennessä on ilmestynyt toivoa tuottavaa tuoretta tutkimusta. Toukokuussa Helsingin yliopistossa tarkastettiin Lene Laitisen Suomen historian alaan kuuluva pro gradu -tutkielma, joka

analysoi ansiokkaasti kirjailija-toimittaja Toini Topeliuksen naiskuva ja hänen ajatuksiaan naisten välisistä romanttisista suhteista. Laitinen yhdistää tutkielmassaan taiteen tutkimuksen ja historian tutkimuksen menetelmiä käyttäessään päälähteenään erästä Topeliuksen tyttökirjaa. Lopputuloksena on rohkeaa sateenkaarihistoriaa.¹⁷

Mainittakoon myös 1900-luvun alun työväenliikkeen naisajattelijoista 2020 Tampereen yliopistolla väitelleen Mikko Kempvaisen tuore artikkeli *Sosialistikirjailijat Elvira Willman ja Hilda Tihlä "vapaan rakkauden" julistajina 1900-luvun alussa*.¹⁸ Artikkelissaan Kempainen valottaa aiemmin pimentoon jääneen naisten seksuaaliradikaalin siiven ajatuksia ja heidän yksityiselämänsä tuoden ansiokkaasti esiin parisuhdenormia haastavaa historiaa.

Historioitsijoiden tulisi myös muistaa, että menetelmällinen osaamisemme on arvokasta ja valjastettavissa sateenkaarihistorian tutkimukseen. Tuula Juvosen peräänkuuluttama lähdepluralismi on ollut historioitsijoiden arkea jo sukupolvien ajan – vankkaa kokemusta fragmentaarista lähteitä siis löytyy, enää puuttuu rohkeus soveltaa tätä osaamista sateenkaariaineistoihin. Toisaalta historian tutkimuksen peruslähteistä voi löytää uusia queer-näkökulmia, kuten Rita Paqvalénin tuore tutkimus *Queera minnen* osoittaa. Naimattomana pysyneen taidemaalarin ja dandyn Harald Gallénin (1880–1931) testamentista hän toteaa: ”Haralds testamente kan läsas som en queer handling där han definierar utvidgade familj och vem som är hans närmaste.”¹⁹ Myös hautakivet toimivat samantyyppisenä lähteenä, jonka avulla voi tutkia henkilöiden lähisuhteita.²⁰

Heidi Kurvinen, Riitta Matilainen ja Jean Lukkarinen esittivät *Historiallisessa Aikakauskirjassa* (1/2021) painavia puheenvuoroja moninaisen historian opetuksen puolesta. Tämä palvelisi sekä yhdenvertaisuuden edistämistä yhteiskunnassamme että tutkimuksen uudistumista rohkeampaan suuntaan, ja voimme vain yhtyä täl-

16. Marjo Kaartinen, Vera Hjeltin teosofinen maailmantyö. *Historiallinen Aikakauskirja* 2 (2017), 172.

17. Lene Laitinen, *Bella ja minä. Toini Topeliuksen tyttökirja naisten ja tyttöjen keskinäisten suhteiden peilinä 1800-luvun lopun Suomessa*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto 2021, <http://urn.fi/URN:NBN:fi:hulib-202106163017> (14.1.2022).

18. Mikko Kempainen, *Sosialistikirjailijat Elvira Willman ja Hilda Tihlä "vapaan rakkauden" julistajina 1900-luvun alussa*. Teoksessa Matias Kaihvirta & Tiina Lintunen (toim.) *Työväki ja seksi. Aatteet, normit ja kokemukset*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura 2021, 55–84.

19. Rita Paqvalén, *Queera minnen. Essäer om tystnad, längtan och motstånd*. S&S 2021, 37–41, 239.

20. Esim. Paqvalén 2021.

lasiin näkemyksiin.²¹ Perustutkinto-opetuksen lisäksi pitäisi keksiä keino pitää queer-aiheista kiinnostuneet Suomen historian väitöskirjatutkijat Suomessa,²² ja edistää tutkimuksen jatkuvuutta seuraavilla ura-askelmilla. Tutkimusinfrastruktuurin kehittäminen olisi myös ajankohtaista. Tietokantojen hakusanoja pitäisi yhdenmukaistaa sateenkaarihistoriallisten julkaisujen paikantamisen tehostamiseksi.²³

Hiljattain perustettu Sateenkaarihistorian ystävät ry on tarttunut haasteeseen ja on julkaissut nettisivuillaan hakusanakirjan. Sanakirjan on luonut Tuula Juvonen työryhmineen. Lisäksi yhdistys jakaa tietoa muun muassa aihepiiriin liittyvistä arkistoista ja kokoelmista, tutkimuskirjallisuudesta, elämäkertoista ja kaunokirjallisuudesta.²⁴ Olisi paikallaan pohtia, pitäisikö sateenkaarihistorialle perustaa tutkimusyksikkö tai Suomen Akatemian huippuyksikkö. Åbo Akademiassa toimii jo vähemmistötutkimuksen tutkimusprofiili, jossa sateenkaarihistorian osaamista voisi kehittää edelleen.

On totta, kuten Tuula Juvonen kirjoittaa, että sateenkaarihistorian tekemisen ei tarvitse eikä pidä olla sateenkaarevasti itsensä identifioivien tutkijoiden ”synnynnäisen herkkyyden” varas-

sa.²⁵ Silti näemme, että monenlaisista marginaalisoiduista positioista ponnistavien opiskelijoiden houkuttelemisen historian opintojen ja myöhemmin myös tutkimuksen pariin auttaisi kiihdyttämään tutkimuksen monipuolistumista. Tutkimusaiheet liittyvät kuitenkin usein henkilökohtaisiin kiinnostuksen kohteisiin, ja tutkimuskaanoneiden purkamista edesauttaa joukkovoima.

Uskomme, että tulevaisuudessa sateenkaarihistoria laajenee egodokumenteista, biografiasta ja rakkaussuhteiden tutkimuksesta laajemmin suomalaisen historian tutkimuksen peruskentille koskettaen niin yritys-, järjestö- kuin poliittistakin historiaa.

FT **Rose-Marie Peake** työskentelee tutkijatohtorina Suomen Akatemian Kokemuksen historian huippuyksikössä Tampereen yliopistossa.

Sähköposti: rose-marie.peake@tuni.fi

FM **Saara Hilpinen** toimii Suomen historian väitöskirjatutkijana Helsingin yliopistolla.

Sähköposti: saara.hilpinen@helsinki.fi

21. Heidi Kurvinen & Riitta Matilainen, Nais- ja sukupuolihistoria kotimaisten yliopistojen opetuksessa 1980-luvulta nykypäivään. *Historiallinen Aikakauskirja* 119:1 (2021), 83, 93; Jean Lukkarinen, Sukupuolivähemmistöjen historian opetus yliopistoissa. Opiskelija- ja vähemmistönäkökulma. *Historiallinen Aikakauskirja* 119:1 (2021), 100.

22. Ks. Juvonen 2021, 96.

23. Esimerkiksi queer-historia-termin kirjoitusasu vaikuttaa hakutuloksiin. Helka-tietokannassa ”queerhistoria” tuottaa kahdeksan osumaa, joista yksi on Lene Laitisen pro gradu -tutkielma ja muut ruotsinkielisiä julkaisuja. ”Queer-historia”-hakusana puolestaan tuottaa 45 osumaa, joukossa myös suomen- ja englanninkielisiä julkaisuja.

24. www.sateenkaarihistoria.fi (18.8.2021).

25. Juvonen 2021, 75.